

DOI: 10.5281/zenodo.14549429

UDC: 614.2:343.54(478)

ROLUL SISTEMULUI SĂNĂTĂȚII ÎN COMBATEREA VIOLENȚEI SEXUALE DIN REPUBLICA MOLDOVA

THE HEALTH SYSTEM'S ROLE IN COMBATING SEXUAL VIOLENCE IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Petru Glavan, Andrei Pădure, Anatolii Bondarev

Catedra de medicină legală, Universitatea de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”, Chișinău, Republica Moldova

Rezumat

Obiective. Studiul amplitudinii violenței sexuale la nivel global și în Republica Moldova, cât și sinteza acțiunilor întreprinse de către autoritățile publice în vederea oferirii unui răspuns adecvat al sistemului sănătății la această categorie de infracțiuni.

Materiale și metode. În cadrul lucrării a fost analizată problema violenței sexuale la nivel global și național, în special a măsurilor legislative și acțiunile întreprinse în Republica Moldova pentru îmbunătățirea accesului la servicii de sănătate a victimelor.

Rezultate. Violența sexuală este o încălcare gravă a drepturilor omului răspândită în toate comunitățile lumii, ce afectează persoane de orice vârstă, în special femeii și copiii. Estimările OMS arată o prevalență globală de 7,2% a violenței sexuale, cu variații regionale. În Republica Moldova, legislația privind protecția victimelor violenței sexuale s-a aliniat standardelor internaționale prin ratificarea Convenției de la Istanbul în 2021, care cere incriminarea violului și hărțuirii sexuale. În același an, pentru a asigura unificarea practicii medicale în cazurile de violență sexuală, a fost elaborat și aprobat primul Protocol Clinic Standardizat „Managementul clinic al cazurilor de viol”. În plus, au fost înființate centre specializate, precum cele de tip Barnahus pentru copii la Bălți și serviciul regional de la Ungheni pentru victimele adulte, care asigură asistență multidisciplinară. Acestea oferă asistență integrată, contribuind la prevenirea revictimizării și la îmbunătățirea calității intervențiilor.

Concluzii. Răspunsul coordonat al instituțiilor publice și elaborarea de protocoale standardizate, sprijinite de organizații internaționale, sunt esențiale pentru a asigura protecția victimelor și a sprijini sănătatea și siguranța acestora.

Cuvinte-cheie: violența sexuală, victimă, autorități publice locale, sistemul sănătății

Summary

Objectives. The study of the extent of sexual violence globally and in the Republic of Moldova, as well as the synthesis of actions taken by public authorities in order to provide an adequate health system response to sexual violence.

Material and methods. The study analyzed the problem of sexual violence at global and national level, especially the legislative measures and actions taken in the Republic of Moldova to improve victims' access to health services.

Results. Sexual violence is a serious human rights violation, widespread in all communities around the world, affecting people of all ages, especially women and children. WHO estimates a global prevalence of sexual violence of 7.2%, with regional variations. In the Republic of Moldova, legislation on the protection of victims of sexual violence has been aligned with international standards through the ratification of the Istanbul Convention in 2021, which calls for the criminalization of rape and sexual harassment. In the same year, to ensure the unification of medical practice in cases of sexual violence, the first Standardized Clinical Protocol «Clinical Management of Rape Cases» was developed and approved. Moreover, specialized centers have been established, such as the Barnahus-type centers for children in Balti and the regional service in Ungheni for adult victims, which provide multidisciplinary assistance. They provide integrated assistance, helping to prevent revictimization and improve the quality of interventions.

Conclusions. A well-coordinated response of public institutions and the development of standardized protocols, supported by international organizations, are essential to ensure the protection of victims and support their health and safety.

Keywords: sexual violence, victim, local public authorities, health system

Introducere

Violența sexuală este un fenomen frecvent în societatea noastră și, cu părere de rău, continuă să fie un subiect actual și în sec. XXI. Această formă a violenței în bază de gen este o lezare severă a drepturilor omului și o provocare de nivel global cu care se confruntă orice țară și comunitate. Ea are loc în orice mediu (privat, public) și la orice vârstă. Deși marea majoritate a victimelor violenței sexuale sunt femeii, și acestea își cunosc agresorul, băieții și bărbații pot fi, la fel, victime [1, 2]. Violența sexuală poate fi comisă atât de către partenerul de viață al victimei, cât și de către alte persoane ce

nu se află în relații intime cu aceasta.

Cu toate că fiecare stat are o terminologie caracteristică și un sistem aparte de evidență statistică a cazurilor de violență sexuală, la nivel mondial și regional există, totuși, studii care reflectă prevalența acestor infracțiuni. Astfel, după datele Organizației Mondiale a Sănătății (OMS), prevalența globală a violenței sexuale din partea unei persoane ce nu este partener intim al victimei este de 7,2% (95%; CI 5,3-9,1) și variază în funcție de regiune de la 4,9% în Asia de Sud-Est până la 11,9% în Africa [3]. La nivel european, 11% de femei intervievate (din 42002) au suferit o formă de violență

sexuală de la vârsta de 15 ani, 2% dintre care – în ultimele 12 luni, iar 5% au fost violate [4]. În Republica Moldova, în perioada anilor 2000-2014, s-a înregistrat o tendință de creștere a cazurilor de viol de la 215 (anul 2000) la 352 (anul 2014) [5], urmând apoi o descreștere până la 249 de cazuri către anul 2022 [6]. Suplimentar, în ultimii ani (2019-2022) s-au înregistrat în mediu 137 de infracțiuni privind raportul sexual cu o persoană care nu a împlinit vârsta de 16 ani, acest indicator având o tendință stabilă [7]. După datele Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova, în perioada anilor 2015-2023, în mediul familial, s-au înregistrat anual în mediu 50 cazuri de viol și alte infracțiuni cu caracter sexual, indicele fiind în descreștere [8]. În cadrul unui sondaj privind violența împotriva copiilor și tinerilor între 13 și 18 ani, în Republica Moldova [9], s-a constatat că 14% fete și 5% băieți au fost supuși violenței sexuale până la vârsta de 18 ani și doar 1 din 5 a primit îngrijirile necesare. Studiul *Bărbății și egalitatea de gen în Republica Moldova* a relevat că aproape fiecare al cincilea bărbat (19,3%) a făcut sex cu o fată/femeie, fără ca aceasta să-și dorească, iar aproape fiecare al patrulea bărbat (22,6%) cu o fată/femeie, care era prea beată ca să fie în stare să spună că nu-și dorește acest lucru [10]. Cu toate acestea, trebuie să recunoaștem că numărul cazurilor de violență sexuală este negreșit mult mai mare, însă o bună parte din acestea nu sunt semnalate organelor de drept deoarece violența sexuală este un subiect tabu în societatea moldovenească [11].

Violența sexuală are un impact negativ sever asupra victimelor și le afectează sănătatea fizică (traume, infecții ale tractului urinar), reproductivă (sarcini nedorite, infecții cu transmitere sexuală, inclusiv HIV) și mentală (comportamente sexuale riscante și autodestructive, depresie, abuz de substanțe, tulburare de stres post-traumatic) de lungă durată. Totodată, supraviețuitoarele experimentează stigmă și respingere din partea membrilor de familie și comunitate, ce pot culmina cu violență în bază de onoare [1-4, 12]. Prin urmare, victimele și supraviețuitoarele violenței sexuale necesită un răspuns adecvat din partea sistemului de sănătate.

Materiale și metode

Articolul prezintă situația privind amploarea violenței sexuale la nivel global și în Republica Moldova, cât și sinteza acțiunilor întreprinse de către autoritățile publice în vederea oferirii unui răspuns adecvat al sistemului sănătății și altor actori la această categorie de infracțiuni. Studiului au fost supuse informațiile din surse deschise, în special legislația Republicii Moldova.

Rezultate și discuții

OMS definește violența sexuală în calitate de *orice act sexual sau încercarea de a obține un act sexual, comentarii sexuale sau avansuri nedorite, acte de traficări ori altfel de acte îndreptate împotriva sexualității unei persoane, folosind coerciția, de către orice persoană, indiferent de relația acesteia cu victima, în orice locație, inclusiv, dar fără a se limita la, domiciliu și locul de muncă* [12]. Noțiunea de violență sexuală este dată în legislația Republicii Moldova de Legea

nr.45/2007 cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie și presupune *orice violență cu caracter sexual sau orice conduită sexuală ilegală în cadrul familiei sau în alte relații interpersonale, cum ar fi violul conjugal, interzicerea folosirii metodelor de contracepție, hărțuirea sexuală; orice conduită sexuală nedorită, impusă; obligarea practicării prostituției; orice comportament sexual ilegal în raport cu un membru de familie minor, inclusiv prin mângâieri, sărutări, pozare a copilului și prin alte atingeri nedorite cu tentă sexuală; alte acțiuni cu efect similar* [13]. Convenția Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice (2011), cunoscută sub denumirea Convenția de la Istanbul [14], solicită statelor părți să incrimineze violența sexuală, violul și hărțuirea sexuală. În sensul Convenției, violul și violența sexuală implică comportamente intenționate, precum angajarea într-o penetrație vaginală, anală sau orală de natură sexuală neconsimțită a corpului unei alte persoane cu orice parte corporală sau obiect, angajarea în alte acte neconsimțite de natură sexuală cu o persoană și determinarea unei alte persoane să se angajeze în acte neconsimțite de natură sexuală cu un terț. Hărțuirea sexuală este definită în Convenție drept orice formă de conduită verbală, nonverbală sau fizică de natură sexuală, cu scopul sau cu efectul violării demnității unei persoane, în special atunci când se creează un mediu intimidant, ostil, degradant, umilitor sau jignitor. Republica Moldova a ratificat Convenția de la Istanbul la 14.11.2021 (a intrat în vigoare la 01.06.2022) și, prin această acțiune, s-a angajat să protejeze femeile împotriva tuturor formelor de violență, inclusiv prin ajustarea cadrului său legal la prevederile Convenției și asistarea adecvată a victimelor și supraviețuitoarelor.

În orice țară, actele sexuale violente sunt privite în calitate de infracțiuni ce cauzează prejudicii libertății și inviolabilității sexuale a unei persoane și sunt incriminate în Codul Penal. În Republica Moldova, Codul Penal [15] a fost recent ajustat la cerințele Convenției de la Istanbul și, începând cu 09.01.2023, prevede în calitate de infracțiuni privind viața sexuală violul (art. 171), acțiunile cu caracter sexual neconsimțite (art. 172), hărțuirea sexuală (art. 173), actul sexual cu o persoană care nu a împlinit vârsta de 16 ani (art. 174), acțiunile cu caracter sexual săvârșite cu o persoană care nu a împlinit vârsta de 16 ani (art. 175) și ademenirea minorului în scopuri sexuale (art. 175¹). Mai mult, legea penală a fost completată cu un nou articol 132² ce are menirea să explice semnificația actelor sexuale sau acțiunilor cu caracter sexual neconsimțite. Astfel, prin act sexual se înțelege acțiunea de penetrare vaginală, anală sau orală de natură sexuală cu orice parte corporală sau obiect. Prin acțiuni cu caracter sexual se înțelege orice alte modalități de obținere a unei satisfacții sexuale decât prin penetrare. Se consideră neconsimțit actul sexual sau acțiunea cu caracter sexual care este însoțită de o constrângere fizică sau psihică, aplicată victimei ori altei persoane, sau în care se profită de imposibilitatea persoanei de a se apăra sau de a-și exprima voința. Prin urmare, componența de infracțiune în legea penală din Republica Moldova a fost ajustată întocmai la cea a Convenției de la Istanbul.

Violența sexuală este o problemă de sănătate publică,

iar profesioniștii din domeniul medical se află într-o poziție strategică pentru a interveni în aceste situații critice întru acordarea asistenței medicale și medico-legale comprehensive [1]. Studiile au demonstrat că utilizarea protocoalelor standard și a ghidurilor de bună practică poate îmbunătăți în mod semnificativ calitatea tratamentului și suportul psihologic acordat victimelor, precum și a dovezilor colectate [12]. În această privință, la solicitarea Federației Ginecologilor și Obstetricienilor și Human Rights Watch, OMS a dezvoltat în 2003 *Guidelines for medico-legal care for victims of sexual violence* [1], care reprezintă primul standard internațional destinat gestionării medicale și medico-legale a cazurilor de violență sexuală centrat pe necesitățile victimei. Potrivit ghidului, în procesul acordării asistenței victimelor violenței sexuale, o prioritate absolută trebuie să o constituie întotdeauna sănătatea și bunăstarea pacientei, iar serviciile medico-legale au o importanță secundară față de cele medicale comprehensive. Mai mult, OMS consideră efectuarea unei examinări medico-legale fără abordarea nevoilor medicale ale pacienților drept o neglijență. În mod ideal, serviciile medicale și cele medico-legale ar trebui să fie furnizate în același timp, loc și de către aceeași persoană. În aceeași perioadă (2002), OMS a elaborat un alt ghid *Clinical management of survivors of rape: a guide to the development of protocols for use in refugee and internally displaced person situations*, destinat gestionării cazurilor de viol în rândul refugiaților [16], actualizat și înlocuit ulterior (2019) de *Clinical management of rape and intimate partner violence survivors: developing protocols for use in humanitarian settings* [2].

OMS îndeamnă țările-membre să elaboreze protocoale naționale întrucât, în cazul violenței sexuale, acestea pot ajuta sistemele naționale de sănătate să îmbunătățească calitatea tratamentului și sprijinului oferit victimelor, pot ghida procesul de colectare a probelor medico-legale și pot fi un instrument educațional util pentru profesioniștii din domeniul sănătății [1]. Mai mult, politicile sau protocoalele care descriu procesul de management al cazurilor pot ajuta personalul medical să înțeleagă ce se așteaptă de la el în activitatea de caz de zi cu zi [17]. Până în anul 2021, în Republica Moldova nu exista nici un protocol care să reglementeze principiile și etapele intervenției sistemului sănătății în cazurile de violență sexuală. Sistemul sănătății dispunea de proceduri ce reglementau răspunsul sistemic la cazurile de violență în familie și vizând copiii. Astfel, în anul 2012, Ministerul Sănătății a aprobat prima *Instrucțiune privind intervenția instituțiilor medicale în cazurile de violență în familie* [18], succedată de *Instrucțiunea privind intervenția instituțiilor medico-sanitare în cazurile de violență în familie* [19] aprobată în anul 2019. Totodată, la dispoziția profesioniștilor din domeniul sănătății a fost pus și *Ghidul pentru specialiștii din sistemul de sănătate privind intervenția eficientă în cazurile de violență împotriva femeilor* [20]. Răspunsul sistemului sănătății la cazul copiilor-victime este reglementat prin intermediul *Instrucțiunii metodice privind intervenția instituțiilor medicale în identificarea, evaluarea, referirea, asistența și monitorizarea cazurilor de violență, neglijare, exploatare și trafic al copilului* [21]. Cu toate că există

reglementări privind intervenția instituțiilor medico-sanitare în situațiile de violență, acestea nu desfășoară particularitățile răspunsului la cazurile de violență sexuală ce diferă esențial de alte forme de abuz. În anul 2021, cu suportul Fondului Națiunilor Unite pentru Populație (UNFPA) Moldova, în cadrul parteneriatului dintre Ministerul Sănătății și Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”, a fost elaborat și aprobat primul Protocol Clinic Standardizat *Managementul clinic al cazurilor de viol* [22]. Protocolul a fost elaborat în conformitate cu standardele internaționale actuale ale OMS [1, 2] și se adresează medicilor de familie, medicilor ginecologi-obstetricieni, medicilor pediatri și medicilor legiști din toată țara. Protocolul conține descrierea celor mai bune practici ale gestionării clinice pentru persoanele care au fost violate, pentru a fi aplicate de către personalul medical din diferite instituții medico-sanitare, indiferent de apartenență și forma juridică de organizare, la nivel de asistență medicală primară, urgentă, specializată și spitalicească, în context obișnuit cotidian, pe timp de pace, dar și în situații de criza umanitară, situații excepționale sau urgențe de sănătate publică. Acest instrument transpune principiile OMS în activitatea medicală națională și stipulează că în procesul acordării asistenței medicale victimelor violenței sexuale, prioritate întotdeauna constituie bunăstarea și sănătatea persoanei; asistența medicală de urgență (stoparea hemoragiei, prelucrarea leziunilor) se va acorda primordial; furnizarea serviciilor medico-legale are o importanță secundară în raport cu serviciile de sănătate comprehensive (contracepția de urgență, profilaxia post-expunere HIV, profilaxia ITS, test de sarcină, la necesitate, vaccinare anti Hepatita B, tetanos); în mod ideal, serviciile de sănătate victimelor/supraviețuitoarelor trebuie să fie furnizate concomitent cu serviciile medico-legale, în același loc, cu respectarea drepturilor omului. Astfel, Protocolul asigură unificarea practicii medicale în cazurile de violență sexuală și stabilește tandemul medic clinician – medic legist în calitate de „standard de aur” al răspunsului sistemului sănătății ce asigură toate nevoile medicale și medico-legale ale victimei adulte și minore.

Convenția de la Istanbul (2011) [14] solicită statelor-părți să asigure sprijin pentru victimele violenței sexuale (art. 25) prin înființarea centrelor specializate în care victimele să beneficieze de examinare medicală și medico-legală, asistență post-traumatică și consiliere. În această privință, Guvernul Republicii Moldova a aprobat, în anul 2019, *Regulamentul-cadru cu privire la organizarea și funcționarea Centrului regional de asistență integrată a copiilor victime/martori ai infracțiunilor* [23] în baza căruia, în anul 2022, și-a început activitatea primul centru specializat regional de tip Barnahus în orașul Bălți, menit să acopere prin serviciile sale regiunile din nordul țării. Scopul urmărit prin fondarea Centrului a fost de a oferi copilului asistență specializată, care să asigure prevenirea revictimizării și/sau retraumatizării acestuia în procesul de colectare a probelor în cauzele penale. În cadrul acestui Centru, copiii beneficiază de asistență pentru asigurarea protecției copilului în situație de risc, asistență psihologică în criză, audiere în condiții speciale, examinare medicală și medico-legală și asistență juridică. Deja în

anul 2023, Guvernul a aprobat *Regulamentul cu privire la organizarea și funcționarea Serviciului integrat regional pentru victimele violenței sexuale* [24]. Serviciul este de tip regional, a fost fondat cu suportul UN Women Moldova în mun. Ungheni, este destinat victimelor adulte și acoperă prin serviciile sale 6 unități administrativ-teritoriale din regiunea nord-vest a țării. În cadrul instituției se acordă servicii ce cuprind examinarea medicală specializată, examinarea medico-legală, prelevarea de probe biologice, colectarea materialului necesar pentru diagnosticul maladiilor cu transmisie sexuală, eventual sarcină sau prescrierea contracepției de urgență, asistență juridică, asistență psihoemoțională de urgență, asistență socială, consiliere psihologică, audiere și alte acțiuni procesuale. În același an, a fost aprobat *Regulamentul-cadru cu privire la activitatea Centrului de Justiție Familială al Poliției* [25], instituție care, la moment, este în proces de amenajare și urmează să înceapă activitatea până la finele anului 2023. Centrul este destinat să asigure un răspuns intersectorial prompt la cazurile de violență față de victimele adulte, centrat pe necesitățile acestora, prin oferirea serviciilor de asistență specializată (medicală, medico-legală, socială), protecție și accesul la justiție prin prestarea serviciilor integrate sub același acoperiș. Nici unul dintre centrele indicate nu oferă servicii de plasament.

Managementul unui caz de violență în bază de gen trebuie să se bazeze pe un sistem de coordonare între toți actorii implicați în relația cu un supraviețuitor, astfel încât toți profesioniștii să acționeze împreună și să își înțeleagă rolul. Indiferent cât de multe sau de puține servicii sunt disponibile în comunitate și cine le oferă, coordonarea între toți este esențială. O bună coordonare implică o bună comunicare, înțelegerea rolurilor și responsabilităților fiecăruia și a legăturilor importante dintre servicii, rezolvarea colectivă a problemelor și schimbul de informații – care ar trebui să se facă întotdeauna respectând siguranța, securitatea, demnitatea și confidențialitatea supraviețuitorilor [17]. Răspunsul coordonat al instituțiilor publice în cazurile de violență sexuală în Republica Moldova este asigurat în baza *Instrucțiunii de lucru a echipei de intervenție în cazurile de violență sexuală* [26] aprobată prin Hotărâre de Guvern. Potrivit acesteia, violența sexuală poate adopta forme diferite, fără a se limita doar la actele de contact sexual neconsimțite, care pot include o gamă largă de comportamente sexuale, inclusiv încercări de a obține un act sexual, hărțuire sexuală, umilire, șantaj, constrângere, exploatare sexuală și mutilare genitală feminină. Procedura dată asigură cooperarea, în condiții de neamănat, a specialiștilor din mai multe instituții, precum organele de drept, instituțiile medicale, instituțiile de învățământ, structurile medico-legale, administrația publică locală, oficiile teritoriale de asistență juridică garantată de stat, alți reprezentanți ai autorităților publice și ai asociațiilor obștești cu atribuții în domeniu. Una dintre sarcinile

importante ale instrucțiunii este de a asigura cooperarea inițială dintre organele poliției, instituțiile medicale și medico-legale, pentru acordarea ajutorului medical victimei concomitent cu examenul medico-legal, colectarea corectă a probelor biologice și neadmiterea revictimizării acesteia ca urmare a intervenției multiple a diverșilor specialiști. Anexa la Instrucțiunea de lucru a echipei de intervenție în cazurile de violență sexuală conține o Fișă de evaluare a riscurilor victimei în caz de violență sexuală, care urmează a fi completată de către profesioniștii care răspund la cazurile de violență sexuală.

Cercetările medico-legale au un rol decisiv în investigarea infracțiunilor ce atentează la viața sexuală, fapt subliniat în toate standardele privind răspunsul sistemului sănătății la violența sexuală [1, 2, 16, 17, 20, 22-26]. Din aceste raționamente, răspunsul medicilor legiști din Republica Moldova a fost standardizat pentru cele mai vulnerabile categorii precum femeile și copiii. Astfel, intervenția medico-legală pentru victimele violenței domestice este reglementat prin intermediul *Instrucțiunii privind răspunsul Centrului de Medicină Legală la cazurile de violență în familie, inclusiv ca formă de violență împotriva femeilor* [27]. Copiii-victime sunt deosebit de vulnerabili și trebuie abordați într-o manieră deosebită, motiv pentru care intervenția medico-legală în cazul lor a fost reglementată prin intermediul procedurii operaționale *Examinarea medico-legală a copilului-victimă a violenței fizice și sexuale*, utilizată și în calitate de ghid metodic și didactic pentru scopuri educaționale [28]. Mai mult, corectitudinea și acuratețea de gestionare a probelor, inclusiv în cazurile de violență sexuală, a fost asigurată prin intermediul procedurii sistemului de management *Prelevarea și transmiterea probelor biologice pentru cercetări medico-legale de laborator*, aprobată pentru uz intern.

Concluzii

Violența sexuală este o problemă socială cu care se confruntă toate țările lumii și sistemul sănătății are o poziție crucială în răspunsul oferit de instituțiile statului. Intervenția medicală și medico-legală în infracțiunile sexuale este reglementată la nivel internațional prin intermediul standardelor Organizației Mondiale a Sănătății. Răspunsul sistemului sănătății la cazurile de violență sexuală în Republica Moldova are o suficientă bază normativă ce respectă standardele OMS. Centrul de Medicină Legală are, la fel, reglementări privind intervenția medicilor legiști în cazurile de violență sexuală, violență domestică și privind copiii. Legislația națională prevede furnizarea concomitentă a asistenței medicale și serviciilor medico-legale. Aceasta impune profesioniștii din diferite domenii să acționeze coordonat și să ofere serviciile comprehensive necesare victimelor violenței sexuale în centre specializate, în conformitate cu cerințele Protocolului de la Istanbul.

Bibliografie

1. World Health Organization. Guidelines for medico-legal care for victims of sexual violence. Geneva: World Health Organization; 2003.

2. World Health Organization. Clinical management of rape and intimate partner violence survivors: developing protocols for use in humanitarian settings. Geneva: World Health Organization; 2019.
3. World Health Organization. Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence. Geneva: World Health Organization; 2013.
4. European Union. Violence against women: an EU-wide survey. Main results. Luxembourg: Publications Office of the European Union; 2015.
5. Pădure A, Țurcan-Donțu A. *Violența în familie și în bază de gen (suport de curs)*. Chișinău: Bons Offices; 2022. 179 p. ISBN 978-9975-87-921-7 (Romanian)
6. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. *Infrafracțiuni înregistrate după tip*. https://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica%20sociala__12%20JUS__JUS010/JUS010100rcl.px/?rxid=2345d98a-890b-4459-bb1f-9b565f99b3b9 [Accessed October 19, 2024] (Romanian)
7. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. *Infrafracțiuni înregistrate pe unele articole ale Codului penal, 2019-2022*. https://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica%20sociala__12%20JUS__JUS010/JUS010850.px/table/tableViewLayout1/?rxid=2345d98a-890b-4459-bb1f-9b565f99b3b9 [Accessed October 15, 2024] (Romanian)
8. Ministerul Afacerilor Interne al Republicii Moldova. *Notă informativă privind fenomenul violenței în familie pe parcursul a XII luni ale anului 2023*. https://politia.md/sites/default/files/nota_informativa_privind_fenomenul_violentei_in_familie_12_luni_2023.pdf [Accessed October 26, 2024] (Romanian)
9. Ministry of Health, Labour and Social Protection of the Republic of Moldova. *Violence Against Children and Youth in the Republic of Moldova: Findings from a National Survey, 2019*. Chișinău: Ministry of Health, Labour and Social Protection; 2019. https://ms.gov.md/wp-content/uploads/2020/08/OIM_MoldovaVACS2019_EN_interactive3-1.pdf [Accessed October 11, 2024]
10. Cheianu-Andrei D, Perevoznic Iu, Zaporozjan-Pîrgari A, Grosu E. *Bărbații și egalitatea de gen în Republica Moldova: În baza metodologiei IMAGES*. Chișinău: Bons Offices; 2015. 128 p.
11. Misail-Nichitin D, Nani A, Revenco A. *Particularitățile fenomenului violenței sexuale în Republica Moldova*. Chișinău: Centrul Internațional "La Strada"; 2019. 52 p. https://lastrada.md/pic/uploaded/Particularitatile%20fenomen.%20VS%20in%20RM_RO.pdf [Accessed October 19, 2024]
12. Krug EG, Dahlberg LL, Mercy JA, Zwi AB, Lozano R. *World report on violence and health*. Geneva: World Health Organization; 2002.
13. *Legea Republicii Moldova nr. 45 din 01.03.2007 cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie*. Monitorul Oficial nr. 55-56 din 18.03.2008. (Romanian)
14. *Convenția Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice*, Istanbul: Council of Europe; 2011. <https://rm.coe.int/168046253e> [Accessed October 27, 2024] (Romanian)
15. *Codul Penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002*. Monitorul Oficial nr.72-74 din 14.04.2009. (Romanian)
16. World Health Organization. *Clinical management of survivors of rape: a guide to the development of protocols for use in refugee and internally displaced person situations*. Geneva: World Health Organization; 2002. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/67632> [Accessed October 5, 2024]
17. *Interagency gender-based violence case management guidelines. Providing care and case management services to gender-based survivors in humanitarian settings*. First edition. 2017 http://www.gbvims.com/wp/wp-content/uploads/Interagency-GBV-Case-Management-Guidelines_Final_2017.pdf [Accessed September 30, 2024]
18. *Ordinul Ministerului Sănătății al Republicii Moldova nr. 155 din 24.02.2012 cu privire la aprobarea Instrucțiunii privind intervenția instituțiilor medicale în cazurile de violență în familie*. https://www.ms.gov.md/sites/default/files/legislatie/ordinul_nr._155_din_24.02.2012.pdf [Accessed October 17, 2024] (Romanian)
19. *Ordinul Ministerului Sănătății al Republicii Moldova nr. 1167 din 15.10.2019 cu privire la aprobarea Instrucțiunii privind intervenția instituțiilor medico-sanitare în cazurile de violență în familie*. https://ms.gov.md/sites/default/files/legislatie/ordinul_1167_din_15.10.2019.pdf [Accessed October 19, 2024] (Romanian)
20. Morari G, Pădure A, Zarbailov N. *Ghid pentru specialiștii din sistemul de sănătate privind intervenția eficientă în cazurile de violență împotriva femeilor*. Chișinău: Editura Cartea Juridică; 2016. 160 p.
21. *Ordinul Ministerului Sănătății al Republicii Moldova nr. 445 din 09.06.2015 cu privire la aprobarea Instrucțiunii metodice privind intervenția instituțiilor medicale în identificarea, evaluarea, referirea, asistența și monitorizarea cazurilor de violență, neglijare, exploatare și trafic al copilului*. https://msmps.gov.md/sites/default/files/legislatie/ordin_aprobare_instructiuni_2015.pdf [Accessed October 10, 2024] (Romanian)
22. *Ordinul Ministerului Sănătății al Republicii Moldova nr. 908 din 30.09.2021 cu privire la aprobarea Protocolului Clinic Standardizat Managementul clinic al cazurilor de viol*. https://msmps.gov.md/wp-content/uploads/2022/01/managementul_clinic_al_cazurilor_de_viol._protocol_clinic.pdf [Accessed October 27, 2024] (Romanian)
23. *Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 708 din 27.12.2019 pentru aprobarea Regulamentului-cadru cu privire la organizarea și funcționarea Centrului regional de asistență integrată a copiilor victime/martori ai infracțiunilor și a Standardelor minime de calitate*. Monitorul Oficial nr. 400-406 din 31.12.2019. (Romanian)
24. *Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la pilotarea Serviciului integrat regional pentru victimele violenței sexuale*. <https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/subiect-12-nu-159-mmpps-2023.pdf> [Accessed October 19, 2024] (Romanian)
25. *Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 173 din 29.03.2023 pentru aprobarea Regulamentului-cadru cu privire la activitatea Centrului de Justiție Familială al Poliției și a Standardelor minime de calitate*. Monitorul Oficial nr. 155-156 din 02.05.2023
26. *Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 223 din 19.04.2023 cu privire la aprobarea Metodologiei de lucru a echipei de intervenție în cazurile de violență sexuală și a Instrucțiunii de lucru a echipei de intervenție în cazurile de violență sexuală*. Monitorul Oficial nr. 176-178 din 26.05.2023
27. *Ordinul Centrului de Medicină Legală nr.62 din 20.09.2021 cu privire la implementarea Instrucțiunii privind răspunsul Centrului de Medicină Legală la cazurile de violență în familie, inclusiv ca formă de violență împotriva femeilor* http://medicina-legala.md/wp-content/uploads/2022/01/Instruciunea-CML_ro.pdf

[Accessed October 12, 2024]

28. Pădure A. Examinarea medico-legală a copilului-victimă a violenței fizice și sexuale (ghid metodic și didactic). Chișinău: Bons Offices; 2021. 66 p. ISBN 978-9975-166-32-4

Recepționat – 18.11.2024, acceptat pentru publicare – 21.12.2024

Autor corespondent: Petru Glavan, e-mail: petru.glavan@usmf.md

Declarația de conflict de interese: Autorii declară lipsa conflictului de interese.

Declarația de finanțare: Autorii declară lipsa de finanțare.

Citare: Glavan P, Pădure A, Bondarev A. Rolul sistemului sănătății în combaterea violenței sexuale din Republica Moldova [The health system's role in combating sexual violence in the Republic of Moldova]. *Arta Medica*. 2024;93(4):40-45.